

Шефан Тръобст

**„МЕТАРАЗКАЗИТЕ“ И ПОЛИТИЧЕСКИТЕ
ИНТЕРФЕРЕНЦИИ В ИСТОРИЧЕСКАТА НАУКА
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ ПРЕДИ
И СЛЕД 1991 г.***

В памет на Милчо Лалков (1944–2000)

Разпадът на югославската федерация изправи историците в държавите наследнички пред задачата да ренационализират господстващия дотогава общ югославски исторически „метаразказ“¹. В това отношение прави изключение само Македония. Тук прокламираната през 1952 г. идеология на

* Доклад, изнесен на международната конференция „Ein Jahrzehnt postkommunistischer Historiographie: Die Aufarbeitung der Vergangenheit in den 90er Jahren“. Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, Institut für Osteuropäische Geschichte der Universität Wien, Historische Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 27–29 Sept. 2001. Авторът благодари на Нада Бошковска-Лаймгрубер (Цюрих), Улрих Бюксеншоц (Берлин), Кристиан Фос (Фрайбург) и Хайнц Вилемзен (Бохум) за материали, бележки и критика, както и на Румяна Прешленова за превода.

¹ В а н а с, I. *Historiography of the Countries of Eastern Europe: Yugoslavia*. — *American Historical Review*, 97, 1992, 1085–1104. За понятието *исторически метаразказ* (или *майсторски разказ*) вж. М i d d e l l, M., M. G i b a s, F. H a d l e r. Sinnstiftung und Systemlegitimation durch historisches Erzählen: Überlegungen zu Funktionsmechanismen von Repräsentationen des Vergangenen. — In: *Zugänge zu historischen Meistererzählungen*. Ed. M. Middell, M. Gibas, F. Hadler. Leipzig, 2000, 7–36 [= *Comparativ*, 10, 2000, 2]; J a r a u s c h, K. H., M. S a b r o w. „Meistererzählung“ — Zur Karriere eines Begriffs. — In: *Die historische Meistererzählung. Deutungslinien der deutschen Nationalgeschichte nach 1945*. Ed. K. H. Jarausch, M. Sabrow. Göttingen, 2002, 9–32; J a r a u s c h, K. H. Die Krise der nationalen Meistererzählungen. — *Ibidem*, 140–162; M o t z k i n, G. Das Ende der Meistererzählungen. — In: *Kompass der Geschichtswissenschaft*. Ed. J. Eibach, G. Lottes. Göttingen, 2002, 370–387, 395–396; вж. също F i s c h e r, Th. E. Der slowakische Sonderweg. Zur Geschichtskultur in einer Transformationsgesellschaft. — *Ethnos-Nation*, 1998, 6, 145–157; K u z i o, T. History, Memory and Nation Building in the Post-Soviet Colonial Space. — *Nationality Papers*, 30, 2002, 241–264; H a d l e r, F. Drachen und Drachentöter. Das Problem der nationalgeschichtlichen Fixierung in den Historiographien Ostmitteleuropas nach dem Zweiten Weltkrieg. — In: *Die Nation schreiben. Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich*. Ed. Ch. Conrad, S. Conrad. Göttingen, 2002, 137–164.

югославизма изцяло беше подчинена на македонизма², тъй като процесът на формиране на нацията отгоре (*nation-building*) стана възможен едва след създаването на тази федеративна република през 1944 г. В Комунистическата партия на Югославия си даваха ясна сметка, че политиката на македонизиране на югославската Вардарска Македония, както за кратко време и на българската Пиринска Македония имаше малки изгледи за успех при паралелната политика на югославизация³. Естествено отказът от тази наднационална концепция не е достатъчно убедително обяснение за успеха на прилагания от Белград македонски проект за формиране на нация. Поради това през 1995 г. американският социален антрополог Кийт С. Браун се опита да провери този успех въз основа на „националните представи“ в независимата вече Македония и формулира следния водещ въпрос:

„През 90-те години на ХХ век македонците говорят език, кодифициран през 1946 г., който използват по-малко от два милиона души и на който има много оскъдна литература. Те са под опеката на православната църква, чиято власт бе установена през 1968 г. от социалистически политически режим. Наследници са на въстание от 1903 г., което до 40-те години на ХХ век се описва от почти всички източници като българско. Потомци са на хора, които бяха наричани и понякога сами се наричаха сърби или българи. Няма модерната история на независима държавност; последният период, когато могат да претендират за славен македонски режим, е бил през ХІ век. Република Македония, създадена консенсусно с референдум, няма международно общоприето име [...]. Нейните славянски жители не се съмняват, че са македонци и че територията, която населяват, винаги е била и винаги ще бъде населявана от македонци. Въпросът, който учудва много западни наблюдатели, е прост: как тези хора знаят кои са?“⁴

Ако допуснем, че „те“ наистина знаят това, един от двата основни компонента на отговора би трябвало да звучи така: Защото историците, както и политиките най-напред от един, впоследствие от различни цветове са „им“ предлагали и продължават да „им“ предлагат това послание под формата на „исторически метаразказ“ чрез постоянно контролиран от държавата и непрекъснато разрастващ се инструментариум — училище, църква, армия, медии, комунистическа партия и др. Или иначе казано с думите на новото направление за анализ на водената от елита или от държавата „историческа политика“ (*Geschichtspolitik*)⁵: Защото тук имаме работа

² H ö p k e n, W. Zwischen „Klasse“ und „Nation“: Historiographie und ihre „Meistererzählungen“ in Südosteuropa in der Zeit des Sozialismus (1944–1990). — *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas*, 2000, № 2, 15–60, по спец. с. 55.

³ P a l m e r, St., R. K i n g. Yugoslav Communism and the Macedonian Question. Hamden, 1971; H a b e r l, O. N. Parteiorganisation und nationale Frage in Jugoslawien. Berlin, 1976, 29–33. Вж. и главата за Македония в *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. Ed. D. Djokic. London (под печат).

⁴ B r o w n, K. Of Meaning and Memories: The National Imagination in Macedonia (Ph. D. Thesis). Department of Anthropology, University of Chicago, 1995, 5–6. Предстои публикуването ѝ под заглавие *The Past in Question: Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation*. Princeton, NJ, 2002.

⁵ Става дума за целенасочена политика, провеждана от държавата по отношение на конструирането на историята, т. е. по отношение на представянето на историческите събития и процеси (бел. ред.).

с успешна „публична конструкция на исторически и идентичностни образи, която [...] се осъществява чрез ритуали и дискурси“, респ. с опит „чрез тълкуване на исторически събития да се създават идентичности“⁶. Етнологът Волфганг Кашуба неотдавна идентифицира пет полета на тази историческа политика: „първо, публичен дискурс за (собствената) история в медиите; второ, програма за пространствена и времева репрезентация и символизация, базираща се на паметните места и паметниците; трето, борба за знаци и интерпретации на „естетиката на възпоминанието“; четвърто, канонизиране на ритуалните и естетическите практики; и пето, набор от формите и фигурите на предаването, като разкази, спомени, фотографии, книги по местна и национална история.“⁷

Вторият компонент на отговора на въпроса на Браун като че ли противоречи на първия: дали македонците, както той твърди, „знаят кои са“, по принцип е недоказуемо. По-важно в случая е, че те знаят *кои не искат да са* — нито българи, нито сърби, още по-малко гърци или албанци. Решаваща за този явно автохтонен избор на „ностризъм“ (т. е. „нашизъм“) е не само насочената към създаване на колективна идентичност, дирижирана от държавата „политика на спомените“ — описана и анализирана от Кийт Браун въз основа на реконструирания образ на т. нар. Крушевска република от 1903 г. Действително решаващо е съвсем рационалното отчитане на необходимостта да се отстояват политическите, социалните и не на последно място икономическите интереси на страната. Би могло да се каже, че македонците се обявяват поне до днес като „македонци“, защото, от една страна, са убедени в необходимостта и целесъобразността на етнонационалното си самоотъждествяване, а, от друга страна, идентификационният модел „македонци“ от 1944 г. насам им изглежда най-привлекателен от всички възможни модели. При това от само себе си се разбира, че както поради високата степен на конструиране на този идентификационен модел, така и предвид конкурентните до средата на века алтернативни идентификации „българи“ и „сърби“ и дума не може да става за обратимост.

Значителната ефективност на провежданото от елита и от държавните фактори строго съблюдаване на историко-политическата традиция, която етнологът Браун първоначално трудно можеше да си обясни в македонския случай, от позицията на други социални и хуманитарни дисциплини е много по-малко изненадваща. Мирослав Хрох, Ърнест Гелнър и Бенедикт Андерсън описаха през миналите десетилетия това, което Дейвид Д. Лейтин формулира кратко, но съдържателно: „Идентичностите не се наследяват ка-

⁶ B o c k, P., E. W o l f r u m. Einleitung. — In: *Umkämpfte Vergangenheit. Geschichtsbilder, Erinnerung und Vergangenheitspolitik im internationalen Vergleich*. Ed. P. Bock, E. Wolfm. Göttingen, 1999, 7–14, по-специално с. 9; вж. също B i n d e r, B., W. K a s c h u b a, P. N i e d e r m ü l l e r. „Geschichtspolitik“: Zur Aktualität nationaler Identitätsdiskurse in Europäischen Gesellschaften. — In: *Gesellschaften im Vergleich. Forschungen aus Sozial- und Geschichtswissenschaft*. Ed. H. Kaelble, J. Schreiner. Frankfurt/M., 1998, 465–508.

⁷ K a s c h u b a, W. Geschichtspolitik und Identitätspolitik. Nationale und ethnische Diskurse im Kulturvergleich. — In: *Die Inszenierung des Nationalen. Geschichte, Kultur und die Politik der Identitäten am Ende des 20. Jahrhunderts*. Ed. B. Binder, W. Kaschuba, P. Niedermüller. Köln–Weimar–Wien, 2001, 19–42, по-специално с. 24.

то цвета на кожата [...], а се сътворяват като предмет на изкуството.“⁸ И немалко македонската историография по проблемите на Македония многократно е представяла процеса на национално образувание като комбинация от автохтонни усилия за интеграция „отдолу“ и държавно национално изграждане (*nation-building*) „отгоре“⁹.

Все пак включването на историческите „метаразкази“ като „ударно“ националноисторическо направление, станало възможно едва през 1944 г., протича очевидно по-трудно, отколкото аналогичните процеси при формирането на съседните нации на гърци, сърби, българи и др. през XIX век. Основната част от историческите събития и фигури бяха, така да се каже, плячкосани от тези съседи — късно появилата се нация трябваше да се задоволи само с отломки. Вследствие на това, от една страна, „заграбената история“ трябваше да се възвърне, а от друга, да бъде направен опит върху въпросните отломки да се съгради скелетът на изконната история¹⁰. Резултатът беше една продължителна фаза на експериментиране и ревизиране, в хода на която постоянно нарастваше влиянието на инстанции извън сферата на науката. Това много специфично преплитане на политика и историография в Социалистическа република Македония (СРМ) в рамките на Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ) беше задълбочено изследвано в рамките на мащабния изследователски проект „Взаимозависимост на историография и политика в Източна Европа“, иницииран от

⁸ Laitin, D. *Identity in Formation. The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. London, Ithaca, 1998, p. 11; вж. и Hroch, M. *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*. Prag, 1968; Idem. *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. Cambridge, 1985; 2nd ed. New York, 2000; Gellner, E. *Nations and Nationalism*. Ithaca, 1983; *The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*. Ed. J. Hall. Cambridge, 1998; Anderson, B. *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London–New York, 1983 (2nd ed. 1991). Дори Луц Нийтхамер, най-яръстият критик на всякакъв вид допускания за доказуемостта на „колективна идентичност“ — по неговите думи „някакво мекотело“ (Irgendwie-Molluskel), респ. „универсална привидна концепция“ (universales Schein-Konzept), — призна в една дискусия в Университета в Лайпциг на 26 април 2001 г., че националните движения през XIX и XX век несъмнено могат да се оценят като израз на групово самосъзнание. Вж. Niehämmer, L., A. Dobmann. *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*. Reinbek bei Hamburg, 2000.

⁹ Bernath, M. *Das mazedonische Problem in der Sicht der komparativen Nationalismusforschung*. — *Südost-Forschungen*, 29, 1970, 237–248; Matzreff, G. *The Concept of a „Macedonian Nation“ as a New Dimension in Balkan Politics* (Ph. D. Thesis). Washington, 1978; Trobst, St. *Makedonische Antworten auf die „Makedonische Frage“ 1944–1992: Nationalismus, Republikgründung und nation-building in Makedonien*. — *Südosteuropa*, 41, 1992, 423–442; Idem. *Yugoslav Macedonia, 1943–1953: Building the Party, the State and the Nation*. — In: *State-Society Relations in Yugoslavia, 1945–1992*. Ed. M. K. Bokovoy, J. A. Irvine, C. S. Lilly. New York, 1997, 243–266; Poulton, H. *Who Are the Macedonians?* London, 2000 (2nd ed.).

¹⁰ Brown, K. *Contests of Heritage and the Politics of Preservation in the FYROM*. — In: *Archeology under Fire. Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*. Ed. L. Meskill. London, 1998, 68–86. За един подобен случай вж. Trobst, St. *„Wir sind Transnistrier!“ Geschichtspolitik im Ostteil Moldovas*. — In: *GegenErinnerung. Geschichte als politisches Argument im Transformationsprozess Ost-, Ostmittel- und Südosteuropas*. Ed. H. Altrichter. München (под печат).

Гюнтер Щьокл през 1975 г. Цел на проекта беше наред с постиженията и тенденциите на развитие да се осветли преди всичко политическата функция на историческата наука в държавите с комунистическо управление от средата на 60-те години насетне. В центъра на това начинание стоеше „производството“ на идеологическа, както и на национална лоялност¹¹. Резултатът от публикуваното през 1983 г. в рамките на проекта изследване върху случая със СРМ разкри, че става дума за *взаимозависимост* в истинския смисъл на думата, т. е. за взаимно влияние между политика и историческа наука, а не само за изпълняване на заповеди от страна на историците. Те обаче трябваше да платят за значителното си политическо влияние с цената на научна закостенялост. Тя намира израз в песимистичния извод:

„Основната пречка за методическото обновяване на македонската историческа наука несъмнено е уникалната симбиоза между политически активните историци и тези професионални политици, които поради специфичните дадености на СРМ се посвещават усилено на конструирането на една политически „оперативна“ национална история. Тази степен на взаимозависимост между историография и политика няма равна на себе си дори в Източна и Югоизточна Европа.“¹²

Това, което беше констатирано тогава за югославската федеративна република Македония, в значителна степен важи и за новата Република Македония. Станалата независима през 1991 г. балканска държава в лицето на нейните политици употребява „историята“ като аргумент за придържането си към концепцията за демокрацията като етнически доста затворена конструкция. Според етноцентристкото виждане на македоноезичното мнозинство, македонците не са „се борили“ „цял един век“ за независимост, за да делят сега собствената си държава с албански „имигранти“ от югославско време¹³. Този начин на мислене е застъпен и в първата конституция на новата република Македония, чийто (междувременно смекчен) преамбюл дефинира страната като „национална държава на македонския народ“ и съответно предоставя на останалата една трета от населението, „албанци, турци, власи, роми и други малцинства“, по-нисък

¹¹ Срв. Die Interdependenz von Geschichte und Politik in Osteuropa seit 1945. Historiker-Fachtagung der Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde. Berlin, vom 9–11. 06. 1976 in Bad Wiessee. Protokoll. Ed. G. Stökl. Stuttgart, 1977 (циклостил); Stökl, G. Schlußbericht über das Forschungsprojekt „Die Interdependenz von Historiographie und Politik in Osteuropa“. Köln, 6. Januar 1983. — In: Archiv der Volkswagen Stiftung, Hannover.

¹² Tröbst, St. Die bulgarisch-jugoslawische Kontroverse um Makedonien 1967–1982. München, 1983, S. 241 [= Tröbst, C. Бугарско-югословенската контроверза за Македония 1967–1982. Прев. С. Поповска. Скопје, 1997, с. 308]. Вж. и резултатите от проекта за българския случай: Нопре, Н.-J. Politik und Geschichtswissenschaft in Bulgarien 1968–1978. — Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 28, 1980, 243–286; Friedrich, W.-U. Die bulgarische Geschichtswissenschaft im Spannungsverhältnis zwischen ideologischem Anspruch und historischer Realität. Die Geschichtsschreibung der Befreiungsbewegung und die Anfänge des Nationalstaates. — Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 29, 1981, 412–435.

¹³ За национализма на мнозинството в Македония вж. Willemssen, H., St. Tröbst. Transformationskurs gehalten. Zehn Jahre Republik Makedonien. — Osteuropa, 51, 2001, 299–315; Hantschikjan, M. Reparierte Nationen, separierte Gesellschaften. Makedonien und seine neue große Frage. — Ibidem, 316–330; Brown, K. In the Realm of the Double-Headed Eagle: Parapolitics in Macedonia 1994/9. — In: Macedonia. The Politics of Identity and Difference. Ed. J. Cowan. London, Sterling, 2000, 123–139.

статус¹⁴. Междувпрочем от гледна точка на новата история на региона Македония тази дефиниция беше подчертано неисторична, защото движението за автономия в османска Македония от края на XIX и началото на XX век, на което се позовава преамбюлт на конституцията, боравеше с една мултиетническа, дори наднационална регионална концепция: понятието *македонци* тогава беше колективен термин за българи, турци, арумъни, евреи, сърби, албанци, гърци и др.¹⁵ В определението „македонци“, употребявано в централния балкански регион, по онова време изобщо не се влага ентонационално съдържание за обозначаване на една православна, южнославянска в езиково отношение нация, различна от нациите на българи и на сърби. То придобива новото си значение, както стана дума, едва след Втората световна война.

В една интелектуална атмосфера като описаната по-горе, в която — по образното сравнение на Ерик Хобсбом — „историята“ е основен елемент за производство на политически експлозив¹⁶, историците продължават да имат важна обществена функция и тъкмо затова положението на професионалната историческа наука е изключително тежко. Историографската продукция в Македония през 90-те години на XX век доказва потискащото надмощие на темите с политическо съдържание в историческата и съвременната проблематика — теми, които винаги могат да се интерпретират „национално“¹⁷. Всъщност собствената държавност от 1991 г. и съпровождащото я отпадане на идеологическия монопол на Съюза на комунистите на Македония предоставиха на историческата наука шанс за интернационализация, а заедно с това за професионализация, но досега той почти не беше използван. Причините за това са очевидни: и без това силното преплитане на политика и историография, произтичащо от водещата роля на историците в започнатия през 1944 г. македонско-югославски проект за национално изграждане (*nation-building*), сега отново набира сила¹⁸. Ако до този момент

¹⁴ Verfassung der Republik Makedonien [1991]. Übersetzung Valentin Stojanovski, Barbara Utevaska. Skopje, 1992, S. 3. За конституцията от 2001 г. вж. Buchsenstutz, U. Die Verfassung der Republik Makedonien auf dem Prüfstand. — Südosteuropa, 50, 2001, 134–149; Brunbauer, U. Doch ein historischer Kompromiß? Perspektiven und Probleme der Verfassungsreform in Makedonien. — Ibidem, 346–367.

¹⁵ Срв. Lory, B. Approches de l'identité macédonienne. — In: La République de Macédoine. Nouvelle venue dans le concert européen. Ed. B. Lory, C. Chiclet. Paris–Montréal, 1998, 13–32; Yasamee, F. Nationality in the Balkans. The Case of the Macedonians. — In: Balkans. A Mirror of the New International Order. Ed. G. Özdoğan, K. Saybaşıli. Istanbul, 1995, 121–132; Adair, F. The Macedonians in the Ottoman Empire, 1878–1912. — In: The Formation of National Elites. Ed. A. Kappeler. Aldershot–New York, 1992, 161–191.

¹⁶ „Мислех, че професията на историка, за разлика например от тази на ядрения физик, поне не може да навреди. Сега мисля, че може. Нашите изследвания могат да се превърнат във фабрики за бомби, подобно на работилниците, в които ИРА учеше как да се преработват химически торове в експлозив.“ — Hobbsawm, E. The New Threat of History. — New York Review of Books, 40, 1993, 21 (16 December), p. 63.

¹⁷ Историография на Македонија. Т. IV: 1986–1995. Ред. Александар Трајановски. Скопје, 1997; вж. и Stojčevski, G. Die Historiographie Makedoniens in den 90er Jahren. — Österreichische Osthefte, 44, 2002 (под печат).

¹⁸ Trobst, St. IMRO + 100 = FYROM? Kontinuitäten und Brüche in den makedonischen Nationalbewegungen in historiographischer Perspektive. — Österreichische Osthefte, 40, 1998, 217–234 [= Trobst, Шт. ВМРО + 100 = ПЈРМ? (Политиката на македонската историографија) (прев. И. Соломонова) . — В: Македонската историска наука — достигнувања

задачата на историческата наука в Скопие беше да се изведе исторически съществуването на македонска нация с оглед на външнополитическата пропаганда — в посока към България, Гърция, но и към Сърбия, сега към нея се добави една важна вътрешнополитическа функция: да се класифицират преобладаващите мюсюлмански албаноезични граждани на нова Македония като исторически алохтонна група. В най-добрия случай тя може да бъде търпяна като общност на „чужденци“, която при политически (или други) „прегрешения“ трябва да си отиде „обратно“ там, „откъдето е дошла“; според виждането на мнозинството — в Косово, дори в Албания¹⁹. При това неведнъж се налагаше на институциите за исторически научни изследвания официално да бъде възлагана задачата за събиране на „исторически доказателства“, защото наследниците на комунистите и националистите сред македонските историци бяха единодушни по отношение на антипатията си към исторически засвидетелстваните дори в научни публикации албаноезични македонци с пейоративното означение *шиптари*²⁰. Кръсте Битоски, заслужил член на тесния ръководен кръг на ползващия се с монополни позиции Институт за национална история²¹, констатира през 1998 г. наводняване на страната от чуждо „мюсюлманско население, предимно албанско“. Според него, „почти перманентното през изминалите две-три столетия“ „албанско проникване“, първоначално „с елементарен характер“, придобива целенасочена форма с основаването на държавата Албания през 1913 г.²² Неговата етнодемографска прогноза за бъдещето гласи:

„В резултат на тези промени позицията на македонския народ като мнозинство беше сериозно накърнена, въпреки че именно той със своите борби и огромни жертви в миналото всъщност създаде македонската дър-

и проблеми. Прилози од научниот собир одржан во Скопје на 17–19 ноември 1998 г. по повод 50-годишнината од работата на Институтот за национална историја. Скопје, Институт за национална историја, 2001, 123–140].

¹⁹ За една паралелна законодателна акција вж. Закон за државјанство на Република Македонија. — Службен весник на Република Македонија, № 67, 3 ноември 1992, 1245–1248, според който гражданство не се дава при „нулево решение“ на цялото население, а само на онези лица, които или са родени на територијата на новата држава, или в неа е било основното им местожителство в продължение нај-малко на 15 години. Околу 150 000 души, т. е. почти 8% от населението, тогав не отговаряха на тези критериуми.

²⁰ Н а у м о в с к а, К. Албанци или шиптари во македонската историографија и учебниците по историја. — В: Актуелни проблеми во македонската историографија и настава по историја. Изд. Сојуз на Друштвата на историчарите на Република Македонија. Скопје, 1996, 81–85.

²¹ За тази основана още през 1948 г. институция, в която през 1963 г. беше вклучен Историческият оддел на Съюза на комунистите на Македонија, вж. 50 години Институт за национална историја 1948–1998. Скопје, 1998, както и H e r i n g, G. Mazedonische Geschichtswissenschaft. — Österreichische Osthefte, 1, 1959, 2, 104–110; A b a d ž i e v, G. Bericht über die Tätigkeit des „Instituts für nationale Geschichte“ in Skopje. — Südost-Forschungen, 14, 1955, 457–459; P r e i n e r s t o r f e r, R. Das Institut für nationale Geschichte in Skopje. — Südost-Forschungen, 23, 1964, 342–345; J o n g, J. de. Das „Institut za nacionalna istorija“ in Skopje — ein weiterer Zwischenbericht. — Südost-Forschungen, 37, 1978, 204–205; T r o e b s t, St. Kontroverse..., 43–66; B r o w n, K. A Rising to Count On: Ilinden Between Politics and History in Post-Yugoslav Macedonia. — In: The Macedonian Question: Culture, Historiography, Politics. Ed. V. Roudometof. New York, Boulder, 2000, 143–171.

²² Б и т о с к и, К. Етничките промени во Република Македонија по ослободувањето 1944 г. — В: Македонската историска наука, 437–438.

жавност и стана неин носител. Съотношението между македонското мнозинство и албанското малцинство от 5:1 през първите години след освобождението е сведено през 1991 г. до 3:1 — оттук и алармиращото предупреждение за възможността в не много далечно бъдеще македонският народ да се превърне в малцинство и с това да загуби своята държавност, което би било уникален случай в историята на съвременна Европа.²³

Обстоятелството, че такава етноцентристка реторика беше включена в сборника по случай 50-годишния юбилей на Института за национална история, е показателно за степента на политизиране, както и за научното ниво на тази институция. Въоръженият конфликт през 2001 г. между Армията за национално освобождение (АНО) на албаноезичните македонци и държавните сили за сигурност, състоящи се почти изключително от македоноезични македонци²⁴, подтикна дори двамата най-новаторски настроени, най-продуктивни и същевременно най-изтъкнати професионални историци от ерата на Тито и след него — Иван Катарджиев и Блаже Ристовски²⁵, към подобни националистически, а в случая на Ристовски — и расистки изявления²⁶. Едва ли е изненадващо тогава, че сред историците, работещи в Института за национална история, в университетите в Скопие и Битоля, както и в Историческия отдел на Македонската академия на науките и изкуствата, има само шепа албаноезични македонци.

В съответствие с изключително тясната взаимобвързаност между политика и историография в сферата на науката може да се установи ясна институционална и персонална приемственост. Така например повече от де-

²³ Пак там, с. 441.

²⁴ Вж. В u c h s e n s c h ü t z, U. Die Mazedonien-Krise. Bonn, 2001 [= Politikinformation Osteuropa der Friedrich-Ebert-Stiftung, Heft 95]; Т r o e b s t, St. Vom interethnischen Schlachtfeld zum ethno-politischen Stabilitätspol: Gewalt und Gewaltfreiheit in der Region Makedonien im 20. Jahrhundert. — In: Nationalitätenkonflikte im 20. Jahrhundert. Ursachen von inter-ethnischer Gewalt im Vergleich. Ed. Ph. Ther, H. Sundhaussen. Wiesbaden, 2001, 35–55, тук 48–51.

²⁵ За Катарджиев вж. публикуваното непосредствено след „промяната“ критично възприемане на македонската национална историография — К а т а р д ж и е в, И. Политика и историја — историја и политика. — Историја, 23, 1987 [1991], 1–2, 9–29; С љ щ и я т. Македонските политички сили и историческото наследство на македонскиот народ. — Историја, 26, 1990–1991 [1992], 1–4, 7–28. Вж. и най-новите обобщаващи публикации: К а т а р д ж и е в, И. Македонија и македонците во светот. Скопје, 1996; С љ щ и я т. Соседите на Македонија — вчера, денес, утре. Скопје, 1998; С љ щ и я т. Македонија спроти Втората светска војна (Летопис за политиката на денационализација на македонскиот народ). Скопје, 1999. Ристовски също представи наскоро две обобщения на своето огромно научно творчество: R i s t o v s k i, B. Macedonia and the Macedonian People. Wien–Skopje, 1999; Р и с т о в с к и, Бл. Историја на македонскиот народ. Скопје, 1999. По-нататъшни библиографски позовавания на двамата историци вж. у Т r o e b s t, St. IMRO + 100 = FYROM.

²⁶ За отъждествяването на исканията на албаноезичните македонци за равноправие и участие в политическия живот с „великоалбанска“ програма от Катарджиев вж. немския превод на интервю в скопското списание Старт, № 116 от 13 април 2001 г., у В u c h s e n s c h ü t z, U. Die Verfassung, 143–146. Ристовски смяташе, че трябва да използва тъкмо конференцията „Interethnic Coexistence and Dialogue in the Western Balkan Region. Part I: Macedonia“ на мюнхенското Südosteuropa-Gesellschaft в Охрид през май 2001 г., за да предупреди немакедонските участници за „африканската раждаемост“ на албаноезичните македонци. За отчет за конференцията вж. <http://www.suedosteuropa-gesellschaft.com/index.cfm?page=aktuell>.

сет години след обявяване на независимостта Институтът за национална история продължава да се нарича все така, а не например Институт за история на Македония; Институтът за македонски език „Кръсте Мисирков“ така и не е преименуван в Институт за езиците на Македония, а намиращият се в процес на реализация колосален историографски проект за шесттомна история носи същото заглавие, както и своя предшественик от 1969 г.²⁷ — „История на македонския народ“²⁸, а не „История на Македония“. При това „македонският народ“ се схваща не в юридическия смисъл като общност на гражданите на Република Македония, а е недвусмислено етнонационално дефиниран, следователно от него експлицитно се изключват немакедонските групи от населението заедно с тяхната история.

Непроменен в същността си остана и създаденият през 1944 г. „мета-разказ“ за историята тъкмо на този „македонски народ“. Тази канонизирана перспектива се фокусира върху два исторически кулминационни момента. Първият е движението за автономия в рамките на Османската империя в края на XIX и началото на XX век, чието начало се отъждествява с основаването на Вътрешната македонска революционна организация през 1893 г. За негов връх се смята въстанието от 20 юли/2 август (Илинден) 1903 г., чийто резултат е споменатата Крушевска република, просъществувала цели десет дни в малко планинско градче в непристъпен район. Другият кулминационен момент, който се изтъква, е партизанската борба срещу българската, италианската и германската окупация през Втората световна война. Нейното начало великодушно се датира вече към октомври 1941 г., а като неин край се сочи учредителното заседание на Антифашисткото събрание за народно освобождение на Македония (АСНОМ) на 2 август (Илинден) 1944 г., предшественик на правителството на Федеративна република Македония, основана през 1945 г. в рамките на Титова Югославия. Още тогава партизанската борба се определя като завършек на въстанието от 1903 г., а формиращата се в рамките на комунистическа Югославия федеративна република — като продължение на Крушевската република²⁹. Определението

²⁷ Историја на македонскиот народ. 3 т. Скопје, Институт за национална историја, 1969. За „първоначалния вариант“ от 1949 г., в чието заглавие още става дума за „македонската история“, вж. Краток преглед на македонската историја. Скопје, 1949. С много по-силно въздействие от този учебник обаче беше показателно наименуваното пропагандно писание на Кирил Николов, За македонската нација (Скопје, 1948).

²⁸ Историја на македонскиот народ. 6 т. Изд. Институт за национална историја (Скопје, 1998-). Досега са излезли т. 1: Македонија од праисториското време до потпаѓањето под турска власт (1371 г.), ред. Б. Панов (2000); т. 2: Македонија под турска власт (од XIV до крајот на XVII век), ред. Ал. Стојановски (1998) и т. 4: К а т а р ц и е в, И. Македонија меѓу Балканските и Втората светска војна (1912–1941) (2000).

²⁹ K r a p f l, J. The Ideals of Ilinden: Uses of Memory and Nationalism in Socialist Macedonia. — In: State and Nation Building in East Central Europe: Contemporary Perspectives. Ed. J. Micgiel. New York, 1996, 297–316; B r o w n, K. A Rising to Count On, pass. Почти паралелният опит за основаване на македонска държава от Адолф Хитлер в първите дни на септември 1944 г. не намира отражение в скопската историографија. Изключение прави Д и м и т р и ј е в с к и, М. Обидот на Ванчо Михајлов за создавање на „Независна Македонија“ 1944 г. — В: Македонската историска наука, 309–329, и Т р о е б с т, St. „Führerbefehl!“ — Adolf Hitler und die Proklamation eines unabhängigen Makedonien (September 1944). Eine archivalische Miszelle. — Osteuropa, 52, 2002, 491–501.

„втори Илинден“ впоследствие се превърна в *Om mani padme hum* на политиката и историческата наука в Скопие. Пищно празнуваният през 1994 г. 50-и юбилей на първото заседание на АСНОМ беше очевидно доказателство, че в това отношение нищо не трябваше да се променя и в независима Македония³⁰. Реакциите, предизвикани от критичното преосмисляне на сакралната връзка между „първия“ и „втория“ Илинден до 90-те години, са описани детайлно от цитирания по-горе Кийт Браун, който има предвид острата критика от страна на ръководството на Института за национална история към самия него и към младия историк Йован Донеv³¹.

Модификациите на историческия „метараказ“ след 1991 г. доскоро имаха козметичен характер, което се дължеше преди всичко на споменатия подчертан континуитет на институциите и личностите в македонската историческа наука и „историческа политика“. И в перспективата на управлявалите до 1998 г. посткомунистически партии в Република Македония Югославската федеративна република Македония фигурираше като инкубатор на новата нация и нейните държавни атрибути, а не като усмирителна риза на един авторитарен белградски режим. Причината за това е не толкова в обстоятелството, че „между някогашните комунисти и техните противници и жертви“ имаше „малко емоционални бездни“, както предположи през 1997 г. германският дипломат и познавач на Македония Клаус Шрамайер³². Всъщност на тези „противници и жертви“ в значителна степен им бяха отнети възможностите за изразяване посредством посткомунистическия монопол в сферата на науката и медиите до идването на власт на националконсервато-

³⁰ Приемствеността в оценката на решенията на АСНОМ се доказва от едно сравнение на авторитетния том от конференцията по случай 50-годишнината на АСНОМ с тези от 40-годишния, 30-годишния и 20-годишния юбилей през югославския период: АСНОМ — петдесет години македонска държава 1944–1994. Прилози од научен собир одржан на 17–18 ноември 1944. Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, Институт за национална историја, 1995; АСНОМ во создавањето на државата на македонскиот народ. Реферати од научен собир одржан од 29 до 31 октомври 1984 г. во Скопје. Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, 1987; АСНОМ — остварување на идеите за создавање на македонската държава и неговиот меѓународен одглас и одраз. Симпозиум посветен на 30-годишнината од АСНОМ. Скопје, 23–25 октомври 1974 г. Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, 1977; Развитиокот на државноста на македонскиот народ. Материали од Симпозиокот по повод 20-годишнината од Првото заседание на АСНОМ одржан на 23 и 24 октомври 1964 г. Скопје, Институт за национална историја, 1966. Освен това по повод на 50-годишнината излезе факсимилно издание на протоколите на президиума на АСНОМ за времето 6 август 1944–28 май 1945 г. Вж. *The Presidium of ASNOM Minutes*. Skopje, Institute of National History, 1994. Също така посткомунистическото правителство на Македония реши да се продължи започнатото по повод на 40-годишния юбилей от Държавния архив мащабно документално издание — АСНОМ (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија). Документи. Изд. Архив на Македонија, като общо дело на Държавния архив и занимаващата се с проблемите на македонската диаспора държавна институция „Матица Македонска“. Досега са излезли т. I, 1 и I, 2 (Скопје, 1984), I, 3 (Скопје, 1987), I, 4 и I, 5 (Скопје, 1994), както и II, 1 (Скопје, 1995).

³¹ Brown, K. *Would the Real Nationalists Please Step Forward: Destructive Nationalism in Macedonia*. — In: *Fieldwork Dilemmas: Anthropologists in Postsocialist States*. Ed. H. De Soto, N. Dudwick. Madison, 2000, 31–48; Браун, К., Ж. Донеv. Мечкина услуга на Мечкин Камен. — Пулс, бр. 135, 1993, с. 20.

³² Schraam, K. *Makedonien: Friedlichkeit, Maß und Vernunft — mit balkanischem Charme*. — *Südosteuropa*, 46, 1997, 661–694, тук 665.

рите от стоящата начело на коалиционните правителства Вътрешна македонска революционна организация — Демократическа партия за македонско национално единство (ВМРО-ДПМНЕ) през 1998 г.³³ Тяхното дисидентско виждане за собствената национална история се осветлява от формулата за „третия Илинден“³⁴, визиращ референдума за независимост от 8 септември 1991 г. Ако според наследниците на комунистите утвърдената чрез него държавна самостоятелност беше само продължение на започналия още през 1944 г. процес на държавно признаване, то националконсерваторите от ВМРО-ДПМНЕ след 1998 г. виждат в 1903 и 1944 г. само предварителни стъпки към 1991 г. — истински решаващата периодизационна граница³⁵.

Тук между националконсерваторите и наследниците на комунистите е налице едно съществено противоречие в тълкуването и политическата употреба на историята. Остротата на сблъсъка се разкрива не толкова в неговото съдържателно ядро, колкото в институционалните му аспекти. Историческата крепост на политиката от ерата на Тито, Институтът за национална история, се контролира както и преди от наследниците на комунистите, а новодошлите могат да създават свои бастиони в други институции за исторически изследвания, между които е и Държавният архив³⁶. При това сегашният директор на архивите Зоран Тодоровски и неговият предшественик Киро Дойчиновски, и двамата професионални историци и симпатизанти на ВМРО-ДПМНЕ³⁷, успяха да внедрят утвърдени специалисти както от университета „Кирил и Методий“ в Скопие, така и от Института за национална история, между които и Иван Катарджиев³⁸. Този националконсервативен лагер има монопол също та-

³³ Williams, H. Machtwechsel in der EJR Makedonien. — Südosteuropa, 48, 1999, 16–28.

³⁴ За „третия Илинден“ вж. Чупески, Вл. А' бре македонче. Абецедар и памфлети за наци-болшевизмот 1982–1990. Скопје, 1993, 33–36; Brown, K. A Rising to Count On, p. 163. Разликата в сравнение с „официалната“ историческа продукция става очевидна в случая с хрониката по повод на петдесетгодишното съществуване на Института за национална история от 1998 г. — в нея се вземаше отношение изключително към „втория Илинден“. Вж. Veljanovski, N. Approaching the Fiftieth Anniversary. — В: 50 години Институт за национална историја, с. 7.

³⁵ Brown, K. A Rising to Count On, p. 165.

³⁶ За архива вж. страницата му в Интернет (<http://www.arhiv.gov.mk/Ang1.htm>). В нея с текст и картини е представен националконсервативният вариант на историческия „метаразказ“ на македонската история със заглавие „Македония през вековете“ („Macedonia Through the Centuries“), подготвена първоначално като изложба от сътрудници на архива под ръководството на Славица Николовска (<http://www.soros.org.mk/archive/index.htm>).

³⁷ За откровено ревизионистичната историческа визия на директора на архива вж. Тодоровски, З. Дејноста на десните струи и на организациите. — В: Трајановски, Ал. и др. Златна книга 100 години ВМРО. Скопје, 1993, 152–192; Същият. Внатрешната Македонска Революционерна Организација 1924–1934. Скопје, 1997; Същият. Македонската историографија и политика (актуелни рефлексии во македонскиот плуралистички систем). — В: Македонската историска наука, 505–517. За не по-малко ревизионистичните възгледи на предшественика на Тодоровски на този пост вж. Дойчиновски, К. Македонија низ вековете. Скопје, 1995.

³⁸ Вж. „антиюгославското“ мемоарно издание на Крстески, Гл. Отпори и прогони 1946–1950. Скопје, 1994, както и две „ревизионистични“ издания на извори: Настани на Скопското Кале на 7 јануари 1945 г. Документи. Скопје, Архив на Македонија, Институт за национална историја, Матица Македонска, 1997, и Италијански дипломатски документи за Македонија. Т. 1, кн. 1: 1918–1924. Ред. И. Катарџиев, А. Лапе. Скопје, 2001.

ка и при издаването на учебници по история за училищата — обстоятелство, което обяснява бързия преход от идеологически интерпретации на историята в партийно-комунистически дух към ново националистично тълкуване³⁹.

Било поради състава на активното понастоящем поколение на македонското историческо съсловие с неговата много висока средна възраст, било поради драматичната етнополитическа поляризация в страната в хода на военния конфликт през 2001 г. е малко вероятно плурализацията в македонската историческа наука да бъде последвана от интернационализиране и професионализиране. Сигурно е обаче, че табутата от периода 1944–1991 г., т. е. задължителната просръбска позиция при принципната „социалистическа“ ориентация и не по-малко задължителната антибългарска насоченост, междувременно вече са премахнати⁴⁰. Затова пък принципният консенсус относно възрастта, континуитета и заедно с това достойнствата на македонската нация, т. е. приматът на националноисторическата парадигма, е все още в съвсем зачатъчно състояние. Сравнително бързо бяха изхвърлени зад борда идеологическите постулати от времето на Тито и непосредствено след това. Така например в онези части от „метаразказа“, които се занимаваха с македонските политически организации отпреди 1944 г. и с техните борби срещу силите разделителки — Югославия и Гърция, в по-малка степен България, бяха включени течения и личности, които дотогава по идеологически причини не бяха допускани в него. Това се отнася за фигури като Борис Сарафов, един от основните дейци на Илинденското въстание от 1903 г., който беше изключен от националния пантеон заради подозрение в „българофилство“⁴¹; Тодор Александров, оглавявал от 1919 до убийството му през 1924 г. Централния комитет на ВМРО и ориентирал организацията към просъветски курс⁴²; антикомунистическия наследник на Т. Александров Иван Михайлов, водач на дясното крило на ВМРО от 1924 до 1934 г. и след това⁴³; некомунистическия, респ. антикомунистическия пар-

³⁹ По този въпрос вж. K o f o s, E. The Vision of „Greater Macedonia“. Remarks on FYROM's new school textbooks. Thessaloniki, 1994, и преди всичко V o u r i, S. War and National History. The Case of History Textbooks in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (1991–1993). — In: O l i n s F e u e r? Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa. Ed. W. Hörken. Hannover, 1996, 179–214, по-специално 180–181. Сред споменатите тук 27 автори на учебници за обучението по история (212–213) фигурират само четирима сътрудници на Института за национална история — сред тях двама с ясна ориентация към ВМРО-ДПМНЕ. За критичната позиция по отношение на мнимото прекалено отразяване на историята на албаноезичните македонци в публикуваните след 1991 г. учебници на Република Македония вж. K a t a r c i e v, I. Актуелни проблеми на македонската историография. — В: Актуелни проблеми, 7–11, тук 10, както и H a y m o v s k a, K. Цит. съч.

⁴⁰ V o s s, Ch. Sprach- und Geschichtsrevision in Makedonien. Zur Dekonstruktion von Blaže Koneski. — Osteuropa, 51, 2001, 953–967.

⁴¹ B r o w n, K. A Rising to Count On, 155–160; Idem. Villains and Symbolic Pollution in the Narratives of Nation: The case of Boris Sarafov. — In: National Identities and National Memories in the Balkans. Ed. Maria N. Todorova. London (под печат).

⁴² Сравни в значителна степен агиографските изложения на Г а л е в, Д. Тодор Александров од автономија до самостојна држава. Скопје, 1995, и С и н а д и н о в с к и, Б. Тодор Александров. Свети Николе, 1995.

⁴³ K a t a r c i e v, I. Предговор. — В: М и х а ј л о в, И. По трнливиот пат на македонското ослободително дело. Ред. И. Катарциев. Скопје, 2001, 5–20 [= „Брегалнишки“ (= Иван Михайлов). По трнливиот пат на македонското ослободително дело. Б. м., 1939]; вж. и

тизански командир Методи Андонов-Ченто⁴⁴; националкомунистическия дисидент Панко Брашнаров⁴⁵; българския партиен функционер Методи Шатаров-Шарло, изпратен през 1941 г. в намиращия се под българска окупация Скопие⁴⁶, и македонския революционер и по-късно сътрудник на НКВД Павел Шатев⁴⁷. Едно по-ранно, но и програмно доказателство за тази промяна беше засвидетелствано през 1993 г., когато се отбеляза 100-годишнината от основаването на ВМРО. Става дума за очерка „Златна книга. 100 години ВМРО“, представен от намиращия се тогава в опозиция ВМРО-ДПМНЕ като контрапроект на публикуваните по повод на юбилея посткомунистически обобщаващи съчинения и сборници. В него освен председателят на ВМРО-ДПМНЕ Люпчо Георгиевски участват шестима професионални историци, между които един от Института за национална история⁴⁸.

Историята на федеративната република Македония вече не е табу, а по-скоро „бяло петно“. Единствените публикации с ново съдържание в това отношение са дело не на историци, а на партийни функционери, политици, военни, юристи, журналисти и т. н.⁴⁹ Изключение от това правило са двамата най-търсеци и най-критични историци от Института за национална история — Новица Веляновски, понастоящем негов директор, и Виолета Ач-

К а т а р ц и е в, И. Македонија спроти Втората светска војна; С љ ш и я т. Македонија меѓу Балканските и Втората светска војна; С љ ш и я т. Време на зреење. Македонското национално прашање меѓу двете светски војни (1919–1930). Т. 2. Скопје, 1977.

⁴⁴ Т а н а с к о в а, Ф. Методија Андонов Ченто. Скопје, 1990; Ченто — човек, революционер, државник. Зборник на материјали од Тркалезната маса одржана на 26. 11. 1991 г. во Прилеп. Ред. О. Ивановски. Прилеп, 1993; Р и с т о в с к и, Бл. Ченто и чентовизмот во историјата и во современоста. — Современост, 43, 1993, № 5–6, 167–175.

⁴⁵ Панко Брашнаров — живот и дело (1883–1951) (научен собир). Ред. В. Весковиќ-Вангели. Титов Велес, 1992.

⁴⁶ Б у н т е с к и - Б у н т е, Р. Методија Шатаров-Шарло (Политички ставови). Прилеп, 1997.

⁴⁷ Павел Шатев: време — живот — дело (1882–1951). Скопје, Институт за национална историја, 1996. Државниот архив също така заяви издаването на сборник за Шатев: Зборник Павел Шатев. Скопје, Архив на Македонија (под печат).

⁴⁸ Г е о р г и е в с к и, Љ. ВМРО — Демократска партија за македонско национално единство (1990–1993), следбеник на идеите на ВМРО. — В: Златна книга. 100 години ВМРО, 249–255. За юбилейните публикации на посткомунистическата конкуренција вж. Сто години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание. Прилози од научен собир одржан на 21–23 октомври 1993 г. Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, 1994; К а т а р ц и е в, И. Сто години од формирањето на ВМРО — сто години револуционерна традиција. Скопје, 1993.

⁴⁹ О г њ а н о в с к и, Р. Македонија во седумдесетте години. Скопје, 1990; М и л о с а в л е в с к и, С. Страв од промени. Кризата на политичкиот систем на Југославија во седумдесетте години. Скопје, 1991; М а к с и м о в с к и, И. Политичкиот затвореник за Македонија. Скопје, 1991; М и р ч е в, Д. Драмата на плурализацијата. Скопје, 1991; Р и с т е с к и, С. Судени за Македонија (1945–1983). Скопје, 1993; Ц и к о в, С. Македонија во комунистичкиот триаголник. Скопје, 1993; А р с о в с к и, М. Хроника на еден неминовен распад. Скопје, 1995; М а к с и м о в с к и, Ил. Македонија во стратегијата на претседателот. Скопје, 1995; Ц в е т к о в с к и, Г. За што се боревме. Скопје, 1995; Ц р в е н к о в с к и, К., С. М и л о с а в л е в с к и. Нашиот поглед за времето на Колишевски. Скопје, 1996; М а н г о в, К. Во одбрана на македонскиот национален идентитет. Скопје, 1998; А л е к с о с к а, Н. Смиљан Гриовски — агентот на ЦИА. Скопје, 1999; П а в л о в с к и, Ј., М. П а в л о в с к и. Вчера и денес — Македонија! Практикум по историја. Скопје, 2000; Г л и г о р о в, К. Македонија е сè што имаме. Скопје, 2001.

коска, и двамата работещи върху периода 1944–1953 г.⁵⁰, но обхващащи и следвоенния период като цяло⁵¹.

Едно драстично отклонение обаче е характерно за новия, съвременния македонски „метараказ“ в сравнение с този отпреди 1991 г. — неговото начало. Партийно-комунистическата историография отъждествяваше началото на „македонския народ“ първоначално с фазата на формиране на „македонска нация“ и по марксистко-ленински маниер го датираше към началото на индустриализацията на Балканите, т. е. в средата на XIX век. Още през 50-те години това беше съществено коригирано, като „историята на македонския народ“ вече започваше с Охридското царство на цар Самуил от XI век. Но и тази датировка впоследствие беше преместена назад — до преселението на народите и последвалата поява на славяните на Балканите през VI век⁵². По отношение на политически обусловеното през югославския период фиксиране върху „славянството“ на македонците 1991 г. предизвика смяна на перспективата: „македонското“ в съвременния смисъл вече не се отъждествяваше със „славянското“, а се извеждаше от неговите „антични корени“. Филип II, владетел на македонската държава през IV век пр. Хр., и неговият син Александър (Велики) се представяха като национални герои, постулира се една политическа приемственост в течение на 27 столетия, конструира се дори една истински македонска, т. е. неславянска, етническа линия от македонците през Античността до съвременните македонци. Това, което през първата половина на 90-те години все още минаваше за идея фикс на непрофесионални историци, като известния политик Васил Тупурковски⁵³, междувременно се принади към канона на националната историография. В авторитетния „Македонски исторически речник“, публикуван през 2000 г. от Института за национална история, се приема не само историческият континуитет между антична и съвременна

⁵⁰ В е л а н о в с к и, Н. Административно-централистичкият период во државниот развој на Македонија (1945–1953). Скопје, 1992; С љ щ и я т. Македонија во југословенско-бугарските односи 1944–1953. Скопје, 1998; А ч к о с к а, В. Задругарството и аграрната политика 1945–1955 г.; С љ щ а т а. Задолжителниот откуп во Македонија 1945–1953 г. Скопје, 1995; Аграрната реформа и колонизацијата во Македонија 1944–1953. Документи. Ред. Виолета Ачкоска. Скопје, 1997.

⁵¹ В е л а н о в с к и, Н. Обид за периодизацијата на историското минато по Втората светска војна (1945–1991). — Гласник на Институтот за национална историја, 42, 1998, № 2, 7–26; А ч к о с к а, В. Местото и улогата на владите на Македонија. Некои аспекти од нивното конституирање и работа 1945–1995 г. — Гласник на Институтот за национална историја, 39, 1995, № 1–2, 15–31.

⁵² По този въпрос вж. авторитетния сборник от стандартни извори за македонската национална история, чийто първи том покрива времето от заселването на славяните в Македонија до края на Първата световна војна (Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. Т. I: Од населувањето на словените во Македонија до крајот на Првата светска војна. Скопје, Факултет за филозофски-историски науки на Универзитетот „Кирил и Методиј“, 1981), както и еднотомниот обобщаващ труд в руски превод: Македонија и македонскиот народ. Историја македонскогo народа. Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, 1986, 5–64, чийто първи дял обхваща „Македонија от IV до XIV век“. Все пак в първия том на състоящото се от три части обобщаващо изложение на Института за национална история от 1969 г. е включен откъс за „Основаването и развитието на античната македонска држава“ — Историја на македонскиот народ, т. I, 33–47.

⁵³ Т у п у р к о в с к и, В. Историја на Македонија — Филип II. Скопје, 1995.

Македония, но нещо повече, лансира се тезата за етническия континуитет между техните жители:

„След появата на славяните в Македония (VI–VII век) елинизираниите и романизираните наследници на а[нтичните] м[акедонци] се интегрирали в голямата си част в славянската маса и така дали своя принос за формирането на новия етнос на македонска основа, при което славянският елемент (език, обичаи) и християнската култура играели доминираща роля.“⁵⁴

Същевременно този справочник по крещящ начин демонстрира изключването от националната историческа панорама на „немакедонските“ (в етнически смисъл) части от историята на Македония. Така, ако въобще се споменават, албанците, представляващи мнозинство в западната и северозападната част на страната, се представят като спомагателни военни части на италианските окупатори през Втората световна война или като носители на една великоалбанска и антимакедонска експанзионистична програма, по изключение и като „добри комунисти“ в партизанската борба⁵⁵. Сред 60-те автори на колективния труд се среща само един албаноезичен македонски историк⁵⁶.

Що се отнася до включването на Античността в историческия „метаразказ“, както и до замъгляването на неговите албански съставки, в основното направление (*mainstream*) на македонската историческа наука съществува пълен консенсус. Това обаче не се отнася до една нововъзникнала дискусия относно стриктно табуизирания доскоро български аспект на историята и културата на Македония, който разделя дори управляващата партия ВМРО-ДПМНЕ на „българофили“ и „македонисти“⁵⁷. В нея се очертава ожесточена и политически много актуална борба между едно ново издание на „стария“, българския „метаразказ“ на македонската история и неговия „нов“, македонски вариант. Потенциалните последици от поставянето под въпрос на този „антибългарски или дебългаризиращ аспект на македонската култура“, изведен от Стивън Е. Палмър и Робърт Р. Кинг през 1971 г. като основен градивен елемент на югославската историческа политика от 40-те години нататък⁵⁸, доскоро се смятаха от всички политически дейци и творци на история в Скопие за толкова опасни, че тази кутия на Пандора с всички сили се държеше затворена. От 1999 г. нататък обаче картината очевидно се промени. Така Младен Сърбиновски, директор на Народната и Университетската библиотека в Скопие, изтъкна като положителен „българският характер“ на „първия“ Илинден от 1903 г., а като отрицателен „антибългарският, сърбомански характер“ на „втория“ Илинден от 1944 г. и дори окачества македонизма като „кич“⁵⁹. През октомври 2000 г. депутати от

⁵⁴ Антички македонци. — В: Македонски исторически речник. Скопје, 2000, 39–40, тук 40. Срв. и П р о е в а, Н. Студии за античките Македонци. Скопје, 1997.

⁵⁵ Докато лемите „албанци“ и „албански“ отсъстват, под рубриката „Велика Албания“ се казва: „Идеята за велика Албания и днес представлява настойчива политическа ориентация на албанските национално-шовинистически кръгове“ (Голема Албанија. — В: Македонски исторически речник, с. 131).

⁵⁶ Пак там, с. 6.

⁵⁷ Председателят на ВМРО-ДПМНЕ Георгиевски побългарил през 1996 г. изписването на личното си име Лъпчо на Лъбчо.

⁵⁸ P a l m e r, S t., R. K i n g. Цит. съч., с. 134.

⁵⁹ С р б и н о в с к и, Мл. Обеди ништожност. Скопје, 1999, с. 59.

ВМРО-ДПМНЕ участва във възпоменателна литургия в памет на атентатора самоубиец от ВМРО Владо Черноземски, който по нареждане на Иван Михайлов и неговата определяща се етнонационално като българска ВМРО убива през 1934 г. в Марсилия югославския крал Александър I Караджорджевич и френския външен министър Луи Барту⁶⁰. А през януари 2002 г. също от членове на ВМРО-ДПМНЕ в центъра на Скопие беше открита възпоменателна плоча на Мара Бунева, друга атентаторка самоубиец от ВМРО, която през 1928 г. застрелва в тогава сръбския град Скопие високопоставен белградски служител⁶¹. Тази нова пробългарска линия в македонската историческа политика диаметрално противоречи на целта на провеждания „отгоре“ от 1944 г. насетне процес на създаване на македонска нация. Предизвиканата като резултат етнополитическа поляризация има при това дотолкова историзиращ рефлекс, че сега наред с доскоро непозволения български избор отново започва да става проява на добър тон един друг избор на успешно преодоляното минало, а именно сръбският. Поради това специалистът по историческо езикознание Кристиан Фос дори предполага, че в рамките на „новото осмисляне на македонската идентичност академичният елит на Скопие е разделен на просръбски и пробългарски лагер“⁶². Следователно ако един ден според цитирания най-лош сценарий на Битоски „македонският народ се превърне в малцинство и с това загуби своята държавност“, тогава виновниците сигурно няма да бъдат албанските, а по-скоро новите-стари български и сръбските македонци.

Пословично високият градус на поляризация на македонската историческа наука преди основаването на държавата през 1991 г. не само че не е спаднал, а, напротив, още повече се е покачил. Плурализирането на политическата система и на медийния ландшафт през 90-те години разкри нови възможности за историците на Македония и им даде множество нови импулси. Що се отнася обаче до интернационализирането на македонската историография, нейното национално вторачване в себе си в комбинация с недостатъчното познаване на чужди езици все така възпрепятства рецепцията на чужда литература по история на Югоизточна Европа и в частност по история на Македония. Вследствие на това скопските историци почти не се включват в международни проекти, а и тяхното професионализиране, започнало в периода след Тито, не се ускори след 1991 г. Налице са някои проблясъци, които дават повод за оптимизъм: през 1998 г. Институтът за национална история отпразнува своя 50-годишен юбилей със симпозиум на тема „Македонската историческа наука — постижения и проблеми“. Публикуваният междуременно сборник от конференцията съдържа 43 доклада, сред които не по-малко от три са (само)критични по отношение на толкова

⁶⁰ Бугарска пропаганда у Македонија. Почаст атентатору. — Време, 2 новембар 2000, с. 40. За самия атентат вж. C l i s s o l d, St. Murder in Marseille. Ch. 3: Marseille. — The South Slav Journal, VII, 1984, № 1–2, 18–26.

⁶¹ Утрински весник од 14. 01. 2002. Паметната плоча бе поставена на мястото на атентата, където още по време на българската окупация на Скопие от 1941 до 1944 г. се е намирала подобна плоча. За атентата на Бунева и неговите последици вж. T r o e b s t, St. Mussolini, Makedonien und die Machte 1922–1930. Die „Innere Makedonische Revolutionäre Organisation“ in der Südosteuropapolitik des faschistischen Italien. Köln–Wien, 1987, 279–288.

⁶² V o s s, Ch. Цит. съч., с. 954.

типичната македонска симбиоза между политика и историография преди и след 1991 г.⁶³ Освен това в него са публикувани и седем статии на чуждестранни историци, сред които трима от Сърбия и по един от България, Турция, Чехия и Германия. Но в него няма текст от грък или от албанец, да не говорим за албаноезичен македонец. Което означава, че на историческата наука в разтърсената от кризи минирепублика ѝ предстои да извърви дълъг път от „Историята на македонския народ“ до една „История на Македония“. Междувременно не е немислим завой в посока към една „История на македонските българи“ или към „История на Южна Сърбия“.

Превод: Румяна Преиленова

⁶³ А ч к о с к а, В. Политиката и историографија 1944–1998. — В: Македонската историска наука, 487–503; Т о д о р о в с к и, З. Македонската историографија и политика; Т р о е б с т, Шт. ВМРО + 100 = ПЈРМ?